

Hikmet Öksüz-İsmail Köse, ABD YÜKSEK KOMİSERİ AMİRAL BRİSTOL'UN RAPOR VE SAVAŞ GÜNLÜKLERİNDE ERMENİ MESELESİ (1919-1927), Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2015, 406 s.

*Engin Çağdaş BULUT**

Osmanlı Devleti zamanında “*Millet-i Sadıka*” denilecek kadar sadakatinden şüphe edilmeyen Ermeni halkının II. Abdülhamit dönemiyle birlikte belirginleşen ve yankıları günümüze kadar devam eden ayrılıkçı mücadelesi ve akabindeki tehcir kararı üzerine onlarca kitap, makale, sempozyum ve konferans gibi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları bilimsel olmakla birlikte propaganda amaçlı olan ve gerçeği çarpıtıp bilgi kirliliği yaratan yayınlarda mevcuttur. Türkiye’de Ermeni sorunu ile ilgili yazılan ilk kitap Esat Uras’ın yazdığı ve 1950 yılında yayınlanan “*Tarihte Ermeniler ve Ermeni Melesi*” adlı çalışmadır. 1950 tarihi Ermeni sorunu için çok geç kalınmış bir tarihtir. Bu tarihe kadar Ermeni tarafı Türkler aleyhine birçok faaliyette bulunmuştur. Türkiye’de ise ancak yabancı ülkelerin Ermeni soykırımını kabul etmeye başlamalarıyla birlikte bu sorun hakkında yoğun çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Ermeni sorunu, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı orduları cepheye yakın içerde Ermenilerin gerçekleştirdikleri zararlı faaliyetler üzerine İttihat ve Terakki hükümetinin aldığı zorunlu göç kararıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Ermeniler zorunlu göç sırasında soykırıma uğradıkları gibi mesnetsiz iddialarını bütün dünya çapında yaptıkları başarılı bir propaganda ile yaymışlar ve Türkleri diğer ülkeler nezdinde hedef haline getirmişlerdir. Ermeni propagandasına maruz kalan ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunda başarıyla gerçekleştirilen bu kurgusal ve hayali kara propagandaya göre; Ermenilerin nüfus olarak Anadolu’nun bazı kesimlerinde Türklerden çok üstün oldukları, Türklerin Ermenilere mezalim yaptığı gibi iddialar gündemde tutulmuştur. Amerika’daki Ermeni lobisinin çalışmaları ve Ermeni yanlısı kamuoyunun Türkler aleyhine gerçekleştirdiği bu propagandanın en büyük kaynağı ve destekçisi ise yine Anadolu’daki yabancı misyonerlerdir. Amerika’ya bağlı çeşitli yardım kuruluşlarında (Near East Relief gibi) görev yapan birçok misyoner, Anadolu’daki haberleri gerçeği gizleyecek şekilde Amerika’ya ulaştırmaktaydı. Bu bilgi kirliliği içerisinde tarafsız gözlem

* Arş. Gör., KTÜ, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TRABZON, bulut@ktu.edu.tr

ve verilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Milli Mücadele'ye başlayan Türk milleti kendini bu propagandaya karşı savunacak durumda değildi. Bu nedenle yabancıların tarafsız gözlemlerinin kayıtları oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Türkiye'de görev yaptığı yedi yıl boyunca tuttuğu günlükler, tarafsız ve yabancı bir kaynak olarak büyük değer taşımaktadır. İnceleyeceğimiz çalışmada, bu günlüklerin Ermeni sorunu ile ilgili olan verileri seçilerek kitap haline getirilmiştir. Bu veriler çoğunlukla Anadolu'daki misyoner ve Ermeni faaliyetlerini anlatmaktadır.

“*ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Rapor ve Savaş Günlüklerinde Ermeni Meselesi (1919-1927)*” adıyla yayınlanan kitap Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hikmet Öksüz ve Erciyes Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. İsmail Köse tarafından hazırlanmıştır. Kitap içerik olarak daha çok Bristol'un orijinal günlüklerinin Türkçeye çevirisinden alıntılanan metinler ve bu metinlerin özetleri esas alınarak hazırlanmıştır. Yer yer yazarların yorumlarını içermekle birlikte çalışmanın temeli Bristol'un verdiği bilgilere dayandığı için değerlendirme yapılırken de çoğunlukla Bristol'un verileri dikkate alınacaktır.

Kitap, Giriş ve Sonuç dışında iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm yaklaşık iki yüz elli, ikinci bölüm ise yüz sayfadır. Giriş bölümünde bir batılının gözünden Ermeni olaylarının aktarılmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bir batılı olarak Amiral Bristol, Anadolu ve Kafkasya'da yaşayan halkların hepsinin birbirine benzediğini ancak bunun Amerika'dan anlaşılmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Anadolu'daki anlaşmazlıkların büyük güçlerin politikaları sonucunda ortaya çıktığını belirten Bristol böylece günlüklerinde tarafsız bir görüntü çizeceğini göstermiştir.

Birinci Bölüm olan ve kitabın üçte ikisini kapsayan “*Milli Mücadele Dönemi Olayları (1919-1922)*” isimli bölümde Bristol'un Ermenilerle ilgili yazdıkları titizlikle incelenmiştir. Bristol'un İstanbul'da görevlendirilmesiyle başlayan bölümde Amerikalı yüksek komiserin tarafsızlığının dayanak noktası, Taşnak Sütyun gibi Ermeni örgütlerinin ondan şikâyetçi olmasıdır. Yazarlara göre raporlarını gördüğü gibi doğru bildiği şekilde kaleme alan Bristol, Ermeni lobisine yaranmak amacıyla olmadığı için tepki çekmiştir. Bristol'un göreve başladıktan sonraki en büyük amacı Osmanlı Devleti'nin ABD ile olan ticari ilişkilerini geliştirmek ve ülkesinin Anadolu'daki çıkarlarını korumaktı. Bu amaçla da Anadolu'da herkese eşit mesafede olacak şekilde bir politika izledi. Ermeniler tarafından Türk taraftarlığı ile suçlanan Bristol kendini hiçbir zaman Türk taraftarı olarak görmediğini belirtmekle birlikte Amerika'daki Ermeni yanlısı propaganda nedeniyle Türklerin haksızlığa uğradığını düşünmüştür. Bunun bir numaralı nedeninin de Anadolu'da yardım faaliyetleri gibi çeşitli alanlarda görev yapan başta misyonerler olmak üzere Amerikalı çalışanların Ermenilerin tarafını tutması olarak görmüştür. Milli Mücadele sırasında görevini ifa ederken birçok Amerikalı misyoner ve

Ermeni görevlilerle görüşen Bristol'den sıklıkla Amerika'nın Ermenilere yardım etmesi istenmekteydi. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra barış görüşmeleri öncesi yeni kurulacak Ermeni Devletinin sınırları konusunda birçok farklı görüş vardı. Bu görüşlere karşı hakemlik yapma görevi ABD başkanı Wilson'a verilmişti. Ermeniler denizden denize uzanan Doğu Anadolu'nun bir bölümünü içine alan bölgeyi, kuracakları devletin sınırları içerisine almak istiyordu. Ancak bunun sağlanabilmesi için büyük devletlerin yardımlarına ihtiyaçları vardı. Bu nedenle Ermenilerin gözünde Amerika bu ideali gerçekleştirecek en önemli devletlerden biridir. Bu durumda Ermenilerin Amerikan kamuoyunu etkilemek ve lehlerine çekmek için gösterdikleri çaba daha anlaşılır hal alır. Amiral Bristol, Ermenilerin ulusal yurt isteklerine karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmemesinden yanaydı. Ona göre Osmanlı Devleti, içindeki bütün halklarla birlikte tek bir ülkenin güdümü altına girmeliydi. Ne Ermeniler ne de Türkler kendilerini yönetecek kapasiteye sahip değildi. Yazarlar burada Bristol'un şarkiyatçı bir düşünce yapısına sahip olduğu çıkarımını yapmaktadırlar. Bristol'e göre ise adı geçen halklara bağımsızlıkları insanların eğitilmesinden sonra verilmeliydi.

Bristol günlüklerinde Anadolu'daki Amerikalı misyonerlerin ve diğer yardım görevlilerinin faaliyetlerinden çokça yakınmaktadır. Bu şikâyetlerin temelinde Amerikalı çalışanların halklar arasında ayırım yapması ve Türklere yardım etmemeleri yatmaktadır. Örneğin Kafkaslardaki ve Anadolu'daki açlık sorunu sırasında bu görevliler sadece Hristiyan Ermenilere yardım etmiş, Türkleri göz ardı etmişlerdir. Bristol'e göre bu ve bunun gibi faaliyetler Amerika'nın tarafsız imajını zedelemekte, yerel otoriteler ve Türklere bahsi geçen görevlilerin arasını açarak çalışmalarını giderek zorlaştırmaktadır. Nitekim Milli Mücadele'nin başlamasından sonra Ankara hükümetinin Anadolu'daki otoritesinin artmasıyla Amerikalı görevlilerden yanlı davrananlar ülke dışına çıkarılmaya başlanmıştır. Bristol bu durumu haklı bulmuş ve suçu kendi ülkesinin görevlilerine yüklemiştir. Bristol'ün rahatsızlık duyduğu bir diğer konuda Amerikan kamuoyundaki doğru olmayan Ermeni haberleriydi. Bu haberlerde Türklerin Ermenilere her yerde soykırım uyguladığı yer alıyordu. Oysa Anadolu'da böyle bir durum mevcut değildi. Bristol'e göre Türklerin zorunlu göç sırasında işlediği suçlar inkâr edilemezdi, ancak Rumlar da Ermeniler de Türklere karşı türlü mezalimler yapmışlardı. Amerikan basını bu mezalimlerden haberdar olmayıp sadece Ermenilere yapılanları bilmekteydi. Ayrıca basında yer alan bu haberlerin çoğu gerçekdışı ya da abartılıydı. Öyle ki bazı durumlarda misyonerler İngiltere'nin de desteğiyle Milli Mücadele aleyhine propaganda yapmaktaydı.

“Lozan Konferansı ve ABD ile İmzalanan Lozan Antlaşması Çerçevesinde Meydana Gelen Gelişmeler” başlıklı ikinci bölümde Bristol'ün Milli Mücadele'den sonra Türkiye'de görevinin sona ermesine kadar geçen sürede yazdığı günlük ve raporlar incelenmiştir. Bu bölümde Ermenilerin Lozan görüşmeleri sırasında yurt arayışları ve toprak istemeleri, Fener Rum Patrik-

hanesinin görüşleri, Ermeni mülteciler sorunu, Amerika ile yeni Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler gibi konular ele alınmıştır. Milli Mücadele'nin Yunanlıların yenilmesiyle sonuçlanması üzerine Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmış, daha sonra kalıcı barış için Lozan'da görüşmelere başlanmıştır. Ermeni tarafı buraya bir heyet göndererek Türkiye'den toprak koparma taleplerini yinelemiştir. Bristol artık Ermenilerin önündeki tek yolun Türklerle birlikte barış içinde yaşamak olduğunu düşünüyordu. Hiçbir devletin onlar için askeri güç kullanmayacağını fark eden Ermeniler de yabancı devletlerin kendilerine müdahale etmemesini istiyordu.

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra, ABD ile Türkiye arasında da aynı isimle bir antlaşma üzerinde uzlaşmaya varılmıştı. Ancak bu Lozan Antlaşması, Amerikan meclisinde onaylanamamıştır. Ermeni lobisinin yoğun faaliyetleri, basındaki Ermeni yanlısı propaganda tıpkı Milli Mücadele'de olduğu gibi devreye girmiş ve bu antlaşmanın onaylanmasına engel olmuştur. Bristol antlaşmanın imzalanması taraftarıydı. Antlaşmada yer alan azınlık hakları nedeniyle işlerin daha kolaylaşacağını düşünüyordu. Bu sıralarda Antlaşmanın onaylanmaması taraftarlarının ateşli savunucularından biri olan Senatör King Türkiye'ye gelmişti. Bristol'le yaptığı görüşmede kendisine gerçekler bütün ayrıntılarıyla anlatmasına rağmen Ermeni savunucusu olan senatör fikrinden vazgeçmemişti. Amerika'da Ermeni meselesinde bir cepheleşme yaşanıyor. Amiral Bristol görüşlerine başvurulmak üzere Amerika'ya çağrıldı. Burada yaptığı görüşmelerde, yazdığı raporlarda ve katıldığı konferanslarda olabildiğince doğru bilgileri aktarmaya çalıştı. Bu bilgiler onun Türk taraftarı olarak suçlanmasına neden olmuştur. Zira Bristol Amerika'nın tarafsız olması gerektiğini düşündüğü için bildiklerini söylemekten sakınmadı. Bristol tekrar Türkiye döndükten sonra iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması için çabalarını sürdürdü. Amerikan meclisinde Lozan Antlaşması reddedilmişti. Ancak iki ülke arasında geçici bir antlaşma yapılarak "*modus vivendi*" ye geçildi. Böylece Türkiye'deki son yüksek komiserlik de görevini tamamlamış oldu. Bristol 1927 yılında Amerika'ya döndü.

Türk-Ermeni ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin tarafsız olarak dünyaya aktarılmasında Amiral Bristol'un yazdıklarının önemini ortaya koymaktadır. Türkiye'de görev yapan yabancı temsilcilerin çoğu olayları aktarırken Ermeni yanlısı bir tavra sahipken Bristol olanları objektif bir şekilde yansıtmaya uğraşmaktaydı. Bristol tehcir kararının Ermenilerin ihaneti üzerine alındığını, yaşanan mezalimlerde Ermeni, Rum ve Türkler arasında ayırım yapmadığını belirtmiştir. Ölüm ve sürgünlerle ilgili abartılı rakamların yerine doğrularını aktaran Bristol Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını korumayı amaçlamaktaydı.

Sonuç olarak değerlendirdiğimiz bu kitap son yıllarda nicelik olarak hızla artan Ermeni sorunu külliyatına nitelikli bir eser olarak katılmıştır. Kitap amaçladığı gibi bir batılının gözünden Ermeni meselesini başarıyla aktarmaktadır. Bu yönüyle Ermeni sorununa farklı bir bakış açısı sağlanmıştır.